

Marina Katnić-Bakaršić

STILISTIKA DISKURSA KAO KONTEKSTUALIZIRANA STILISTIKA

dr. sc. Marina Katnić-Bakaršić, Filozofski fakultet, Sarajevo, izvorni znanstveni članak

UDK 81'38
81'42

Rad posmatra diskursnu stilistiku kao kontekstualiziranu disciplinu, pri čemu kontekst podrazumijeva različite faktore (sociohistorijske, kognitivne, kulturalne i intertekstualne). U radu se proučavaju najznačajniji pristupi diskursnoj stilistici: pragmatička stilistika, konverzacijska i/ili diskursna analiza, kognitivna stilistika, kritička stilistika, feministička stilistika. Naglašava se da je u diskursnoj stilistici analiza uvijek kombinirana sa interpretacijom, a opis je praćen objašnjenjem i kritikom.

Ključne riječi: diskursna stilistika, diskursne studije, konverzacijska i diskursna analiza, kognitivna, pragmatička, kritička, feministička stilistika

Zanimljiva je i paradoksalna sudbina stilistike: dugo osporavana kao malo koja disciplina, kada je konačno stekla svoj status i proširila svoj domen na sferu diskursa, i to svih tipova diskursa (izlazeći tako iz "rezervata" ekskluzivnoga proučavanja književnoga), doživljava pesimistične tvrdnje samih strukturalnih stilističara o tome da je zapala u duboku krizu. Čini se da se tu zapravo radi o pogrešnom tumačenju stvarnoga stanja: tradicionalna strukturalna stilistika jeste u krizi iz prostoga razloga što je suviše statična, shematizirana, ne uzima u obzir dinamički odnos tekst - autor - recipijent, i to smješten u kontekst, jezični i vanjezični - socijalni, politički, ideološki, kulturni itd. Drugim riječima, potrošen je jedan model, ali disciplina u cjelini nije, ona pronalazi nove modele i uspješno se razvija. Dok je tradicionalna stilistika polazila od pretpostavke da je značenje teksta sadržano u samome tekstu, da je jednom zauvijek dato, i da tekst generira samo jedno čitanje, ono koje sprovodi stilističar/stilističarka, suvremena stilistika pokazuje da svaki tekst omogućava različita čitanja, a da su značenja višestruka i uvijek rezultat pregovaranja pozicija autora, teksta i

čitatelja /recipijenta/ interpretatora. Nasuprot tradicionalnoj strukturalnoj, kontekstualizirana stilistika¹, aktualna u poststrukturalnome modelu, potpuno je dinamički zasnovana i pokazuje se u izuzetnoj razuđenosti koncepcija koje uspješno surađuju i međusobno i u kontekstu drugih društvenih disciplina, prije svega u okviru *diskursnih studija*.² Istina, pri tome se već tradicionalna polisemičnost pojma *stilistika*, u sintagmi *diskursna stilistika* dodatno povećava i usložnjava, budući da je i sam diskurs izuzetno raznoliko shvaćen u različitim tumačenjima.³

U lingvističkoj koncepciji diskurs je najčešće shvaćen kao *jezična upotreba*, odnosno *jezik u upotrebi* (McHoul 1994: 940). U formalnolingvističkom pristupu ponekad se izjednačavaju pojmovi teksta i diskursa, tako da se svako nadrećenično jedinstvo smatra tekstem, odnosno diskursom. Postoje i lingvistička tumačenja što ih Mc Houl naziva empirijsko-sociološkima (Mc Houl 1994: 940), a koja diskursom smatraju isključivo usmenu ili pismenu interakciju između sugovornika, i to tako što je diskurs "lingvistička komunikacija shvaćena kao transakcija između govornika i slušatelja, kao interpersonalna aktivnost čija je forma determinirana njezinom socijalnom svrhom" (Leech, Short 1981: 209) te je diskurs-analiza u tome slučaju zapravo kontekstualizirana analiza konverzacijskih i interakcijskih strategija. Šire shvaćeno, diskurs kao jezik u upotrebi ne samo da reflektira socijalni poredak već ga i oblikuje, oblikuje interakciju pojedinaca sa svijetom (Jaworski, Coupland 1999: 3). Poststrukturalni lingvisti i stilističari u velikoj su mjeri prihvatili i Foucaultovu širu koncepciju, dominantno sociološku, po kojoj su diskursi (u množini!) "prakse što sustavno formiraju objekte o kojima govore" (Foucault 1972: 49). Drugim riječima, diskursi su mreže konvencije, znanja i prakse koje determiniraju čovjeku percepciju "stvarnosti", ali i njegovo ponašanje, a verbalni jezik jeste samo jedna od praksi što konstituiraju diskurse (Harvey, Shalom 1997: 7). Zbog toga se govori i o diskursu moći, romantizma / realizma i drugih pravaca i epoha, vlasti, kulture, ludila....

Kako se s obzirom na sve te koncepcije realizira diskursna stilistika? Ona je do te mjere razgranata da bi možda ispravnije bilo govoriti o *diskursnim stilistikama*, dakle o više različitih stilistika. Prema lingvistici teksta ona se na izvjestan način odnosi kao što se odnosila antička retorika prema gramatici; nije zato slučajno što se naporedo sa diskursnom stilistikom danas javlja i retorika diskursa, koja proučava strategije interakcije u različitim sferama, a zajedno sa stilistikom angažirana je na

¹ Weber (1996: 1-7) naslovljava svoj pregled razvoja stilistike *Towards Contextualized Stylistics: An Overview*; čini mi se da se danas može već govoriti o završenom procesu: diskursna stilistika je u svim svojim relevantnim realizacijama kontekstualizirana, jedino se može govoriti o većem ili manjem širenju konteksta.

² Diskursne studije zapravo su relativno nova krosdisciplina koja komprimira teoriju i analizu teksta i govora u praktično svim humanističkim disciplinama. Osim toga, ova disciplina uključuje i druge tipove diskursa osim verbalnoga, npr. vizualne, naročito u okviru diskursne semiotike. O tome v. u: Van Dijk (ed.) 1997 i 1997a.

³ O različitim razinama u poimanju diskursa v. npr. u Kovačević 2002 ili McHoul 1994.

proučavanju onih tipova diskursa koji imaju argumentativno-persuasivnu funkciju (politički, reklamni, svi oratorski diskursni tipovi). Istovremeno, bilježim još jedan paradoks - stilistika im je očito sklona u svim svojim pojavnostima! : u programima zapadnih sveučilišta, naročito američkih, diskursna stilistika odavno je zastupljena kao zaseban kolegij, o čemu se svatko može obavijestiti već površnim traganjem na internetu. Međutim, veoma je mali broj knjiga ili zbornika posvećenih diskursnoj stilistici. "Pojam se diskursne stilistike pojavljuje u literaturi mahom sporadički, nevezano uz kakav prepoznatljiv metodološki model, mada se pojam diskursa nerijetko javlja unutar stilističkih diskusija raznolikih orijentacija", s pravom uočava M. Kovačević u pionirskom radu iz ove oblasti u hrvatskoj stilistici (Kovačević 2002). Jednostavno, o diskursnoj stilistici svi pišu i govore kao da se opseg njezina zanimanja i metod podrazumijevaju, a eksplicitnih studija, knjiga sa cjelovitim modelom - nema (izuzetak su donekle Carter, Simpson 1989 i Weber 1992). Čak i u rijetkim knjigama toga tipa najčešće su u centru pozornosti literarni tekstovi, što znatno sužava opseg i domete diskursne stilistike. Pojedinačni radovi pokazuju svu širinu mogućih pristupa ovoj disciplini, tako da bi bilo zanimljivo pokušati odrediti njezine trenutačne karakteristike. U ovome pokušaju pregleda najznačajnijih pristupa promatraju se škole koje nisu i jedine, ali se čini da su posebno značajne; one nisu ni strogo podijeljene i često tijesno i plodotvorno surađuju:

- a) stilistika diskursa koja je bazirana na diskurs-analizi i konverzacijskoj analizi;
- b) diskursna stilistika kao tipologija diskursa;
- c) pragmatička stilistika;
- c) kognitivna stilistika;
- d) kritička diskursna stilistika, koja proučava diskurse kao moć/znanje; ovdje su situirane i neke posebne škole - npr. feministička ili politička stilistika.

Redoslijed ovih pristupa nije kronološki niti je izraz moga vrednovanja. Rekla bih da sam se opredijelila za takav redoslijed prema širenju konteksta koji je relevantan za svaki od modela. Tako je u slučaju diskurs-analize i konverzacijske analize kontekst jezični, ali uvijek i situativno-socijalni, istina u različitoj mjeri - slično vrijedi i za pokušaje tipologije diskursa (Kovačević, Badurina 2001), kao i za uvođenje pragmatičkih istraživanja u stilistiku pojedinih diskursa (Katnić-Bakaršić 2003). U radovima koji kritički promatraju pragmatička istraživanja (i Griceovo načelo kooperativnosti, i strategije učtivosti, i niz drugih aspekata) već se neophodni kontekst širi, pa se tako postupno kreće ka kritičkoj stilistici (Pratt 1996: 181-195). Kognitivna stilistika i nije uvijek eksplicitno svrstavana u diskursnu stilistiku, ali ona joj ipak može biti segment, s tim što je kod nje naglasak na pronalaženju dubinskih elemenata koji bitno predodređuju formu, značenje i funkcioniranje pojedinih diskursa. Konačno, kritička stilistika u svojim najcjelovitijim i znanstveno najrelevantnijim doprinosima uzima u obzir najširi kontekst, socio-kognitivni, kulturni, ideološki, ekonomski..., tako da je po mnogo čemu veoma bliska sa diskursnim studijama u

čjelini. Čak i kada neki od ovih pristupa nemaju riječ *stilistika* kao svoju odrednicu, oni svi i te kako jesu relevantni za diskursnu stilistiku, pa se u pojedinačnim radovima iz te oblasti pojavljuju u raznim formama i u različite svrhe.

Polazeći od konverzacijske analize, stilistika je promijenila težište zanimanja sa pisanih na usmene tipove diskursa. Dok je ranije i u okviru funkcionalne stilistike razgovorni stil promatran sa primjetnom dozom opreznosti, ponekad i nevoljkosti, upravo razvoj ovih novih disciplina pokazao je stilistici ogromne mogućnosti u interpretaciji usmenih diskursnih realizacija. Jasno je da u je osnovi konverzacijske analize kvantitativna i kvalitativna analiza različitih tipova prirodne konverzacije na osnovu njihove detaljne transkripcije koja uključuje i opis neverbalne komunikacije, pri čemu se interakcija promatra od replike do replike, traga se za zajedničkim i posebnim svojstvima interakcije. Takva analiza empirijskoga je karaktera, ona je pomogla uspostavljanju različitih tipova konverzacije (počev od razlikovanja specijalne i obične, pragmatičke i neformalne). Međutim, za diskursnu stilistiku to može biti samo baza daljih proučavanja, koja još moraju uključiti ne samo lingvistički i situativni nego širi sociokognitivni i kulturni kontekst, pozicioniranje sugovornika u odnose moći, i slično. Tek uvođenjem pojma sociokulturnih shema, odnosno interaktivnih okvira sugovornika, te interpretacije bazirane i na tome i na svijesti o poziciji i sociokognitivnim shemama samoga stilističara, postižu se posebno zanimljivi rezultati koji su relevantni za diskursnu stilistiku (v. npr. Tannen 1994, Weber 1998).

Diskurs-analiza i konverzacijska analiza povezane su i sa pragmatičkom interpretacijom i sa naratologijom, te je i takva stilistika već krosdisciplinarna po svojoj prirodi. U traganju za prirodnom interakcije, konverzacije, pokazuje se kao bitna konstanta pričanje priča; zato bi i cijeli ovaj rad, po analogiji sa tekstom *Priča o diskursnoj analizi* R. de Beaugrandea (1997), mogao biti nazvan i *Priča o diskursnoj stilistici* jer on, kao i svaki znanstveni tekst, *priča priču*. Za stilističku interpretaciju bilo bi zanimljivo proučavati strukturu znanstvene naracije u radovima diskursnih stilističara. Takva istraživanja, koja bi se mogla nazvati metadiskursnostilističkim, pokazala bi suodnos narativne i retoričke strukture tih tekstova, posebno u kontekstu pozicije autora/ autorice, tj. stilističara/ stilističarke.

Pragmatička lingvistika usmjerena je na proučavanje uvjeta za uspješnu komunikaciju (Griceovo načelo kooperativnosti, Brown i Levinsonovo proučavanje strategija učtivosti...), pa je doživjela niz kritičkih zapažanja zbog idealiziranja komunikativne situacije u svijetu u kojem "svi djelujemo u bučnom, neurednom svijetu diskursa", u kojem dominira borba za moć (Birch 1991). Međutim, konverzacijska analiza, naročito ona koja je bazirana na pragmatici, pokazala je kako bi izgledao idealni diskurs, a kako izgledaju stvarni diskursi: ona je pomogla razumijevanju, deskripciji i interpretaciji različitih tipova diskursa. Pragmatiku zanima i jaz između onoga što je rečeno i onoga što je govornik/ govornica želio/ željela reći. Ona je također pomogla uočavanju kulturalno različitih stilova, a samim tim

doprinosi i dekonstrukciji nekih odnosa dominacije. Upravo u okviru pragmatičke stilistike naročito je razvijeno razmatranje odnosa moći, pa se tako izdvajaju tri tipa moći koji proizlaze iz tri tipa identiteta sudionika u interakciji: ključni, socijalno-kulturni, situacioni i diskurzivno konstruirani tip moći (Weber 1998). Ključni identitet zapravo je stalni identitet sugovornika, koji podrazumijeva spol, nacionalnu i rasnu pripadnost, starosnu dob, klasnu pripadnost; socijalni identitet odnosi se na neke tipove socijalnoga identiteta koji predstavljaju promjenljive varijable - identitet kćerke, majke, prijatelja, kupca, stranke na sudu, i sl., te je u svakoj interakciji različit. Konačno, diskurzivno konstruirani identitet konstruira diskurzivnu moć, i upravo on je posebno značajan jer u napetosti i stalnoj dinamici sa prethodna dva u svakoj interakciji različito funkcionira; moć se u izvjesnom smislu mora i promatrati kao "posljedica diskursa" (Weber 1998: 114). Nije slučajno što je iz ove discipline pojmovni aparat preuzela stilistika dramskoga diskursa, pokazujući i tako koje sve stilске konotacije može imati (ne)prihvatanje pragmatičkih načela.

Pragmatička stilistika poslužila je kao baza i u nekim aspektima feminističke stilistike, gdje se u radu Judith Butler *performativnost* javlja kao ključni pojam u konstituiranju roda. Rod (gender) tako nije unaprijed dat, već se konstituira u ponovljenim stilizacijama tijela, kao niz ponovljenih performativnih činova koji su u skladu sa prihvaćenim socijalno-kulturnim normama; identiteti su *performativno konstruirani* (Butler 1990). Ovdje se može vidjeti i bitna razlika između tradicionalne sociolingvističke koncepcije, prema kojoj je način na koji ljudi govore odraz određenih društvenih okolnosti, i diskursno utemeljene sociopragmatičke teorije inspirirane postmodernom, prema kojoj način na koji govorimo zapravo određuje tko smo, određuje naše identitete ("ono smo što *nas* govori"). Želim ovdje naglasiti i važnost razvijanja *svijesti o jeziku*, posebno *kritičke svijesti*, jer ona pomaže prihvatanju Drugoga/ Druge, ali pomaže i shvaćanju da se performativno konstruirani identiteti mogu i mijenjati. Dakle, diskurs nas određuje, a istovremeno u sebi sadrži mogućnost drugačijih performansi, kojima mijenjamo općeprihvaćene norme i konstruiramo drugačije identitete. Diskursna stilistička upravo na ovim premisama može izgraditi zanimljiv model koji će proučavati, tumačiti i interpretirati, po potrebi i dekonstruirati različite tipove diskursa, ali u krajnjoj konzekvenci i pomoći konstruiranju novih.

Kognitivna stilistika polazi od pretpostavke da jezične kategorije ne odslikavaju kategorije svijeta jer je svijet nekategoriziran, neetiketiran; kategorije, dakle, nisu date, nego su nametnute. Da bismo odredili strukturu kategorija, neophodni su nam modeli metafore i metonimije: "drugim riječima, korespondencije forma - značenje nisu arbitrarne, već su motivirane, između ostaloga, konceptualnim metaforama" (Weber 1996: 6). Metafora je za konceptualne stilističare ne samo jezična pojava već je direktno vezana za mišljenje i razum te odgovarajuće procese. Konceptualne metafore tako su mehanizam koji omogućava da se neke predstave izraze pomoću drugih predstava, uključujući predstavljanje apstraktnih pojmova kao konkretnih, a

interpretacija književnoga teksta zahtijeva pronalaženje takvih metafora koje su "aktivirani obrazac inherean u mišljenju". Traganje za kognitivnom metaforom odvija se od elemenata i strukture tjelesnoga iskustva ka njihovoj projekciji u apstrakcije kao što su porodični odnosi, ljubav, borba za moć i slično (Freeman 1996: 293). Ovakva interpretacija može biti ocijenjena neadekvatnom ili lažnom ukoliko se neka druga metafora pokaže adekvatnijom, odnosno ako druga metaforička projekcija bolje objašnjava sve ove obrasce na svim razinama književnoga teksta.

Zanimljivo je da se većina radova ovoga stilističkoga uklona bavi proučavanjem, preosmišljanjem, re-definiranjem figura (ironija, alegorija...), i to ipak dominantno u literarnom diskursu, te se uz naziv stilistika ponekad susreće i sintagma *kognitivna poetika*. Na prvi pogled apstraktna teorija, kognitivna lingvistika može biti izuzetno poticajna ukoliko se kombinira sa kritičkom diskurs analizom ili pragmatičkom stilistikom. Naime metafore su različite u različitim kulturama, one su odraz naših sociokulturnih i kognitivnih shema, tako da bi u kognitivističko istraživanje bilo potrebno uključiti i kontekst, naročito kontekst Drugoga i sve konzekvence toga aspekta. Zbog toga se u posljednje vrijeme pokušava kreirati socio-kognitivna teorija, koja bi uzela u obzir i kontekst, te pokazala da neke kognitivne teorije nisu toliko univerzalne koliko se činilo⁴.

Kritička lingvistika, odnosno kritička stilistika kako je drugi imenuju, počiva na pretpostavci da značenje nikada nije statično i jednom zauvijek dato, već je rezultat složenih procesa pregovaranja i niza relacija između teksta po sebi, sociokulturnoga i kognitivnoga okruženja u kojem je proizveden i konzumiran, te između autora i recipijenta. Iako je verbalni jezik samo jedan, istina najznačajniji diskurs proizvođenja značenja, on je mjesto borbe za dominaciju različitih socijalnih grupa (ili čak pojedinaca): u prirodnom jeziku stalno se odvija pregovaranje pozicija. Jezik je moćno sredstvo opresije jednih grupa nad drugima; čuvajući govornike "na njihovim mjestima", on istovremeno može i mora biti jedan od važnih načina pomoću kojih oni mogu dovesti u pitanje svoju poziciju, promijeniti postojeće stanje (Mills 1995: 14). Ovako shvaćene diskurzivne prakse imaju ogromne ideološke efekte na produkciju i reprodukciju nejednakih odnosa moći između, recimo, društvenih klasa, spolova, etničkih, rasnih, kulturnih skupina (Fairclough 1997: 258). Pisac/govornik misli da ima slobodu u odabiru jezičnih / stilskih sredstava, ali ga jezični sistem preegzistira (ne "govorimo ono što jesmo", nego "ono smo što nas govori"). Naravno, neki naši izbori u jeziku duboko su osobni (izražavanje ljubavi, ljutnje, naredbe), ali su ipak predodređeni sociokulturnim i kognitivnim kontekstom.

Odlične rezultate zato pokazuju kritičke stilističke interpretacije političkoga diskursa: Fairclough i Wodak (1995) analiziraju intervju sa M. Thatcher, pokazujući

⁴ O nekim principima kognitivne stilistike piše Margaret Freeman u: <http://www.pala.ac.uk/member/CogPoetMinutes.htm>

kako je umjesto stvarne interakcije sa novinarom ova političarka uspijevala - držati govore, kako je različitim strategijama uspijevala ostvariti retoriku političkoga ubjeđivanja (tvrdi se da *tačerizam* ima lingvističko-diskurzivni karakter); u novije vrijeme predmetom takve interpretacije postaju govori predsjednika Busha, i sl. Zbog toga perspektiva kritičke lingvistike djeluje uvjerljivo i metodološki korektno kada je u pitanju stilistika diskursa: "onda lingvistika koja se zadovoljava opisom jezičnih praksi ne pokušavajući ih objasniti i smjestiti ih u kontekst društvenih odnosa i odnosa moći koji su njihova baza, zapravo kao da propušta važnu poantu" (Fairclough 1992: 6). Jedna od ključnih postavki u kritičkoj stilistici jeste tvrdnja da nema objektivne pozicije samoga znanstvenika / same znanstvenice jer i oni ulaze u mrežu odnosa sa tekstom i recipijentima na osnovu vlastitih sociokognitivnih i kulturnih shema. Ide se i dalje, pa se tako inzistira na angažiranosti interpretacije, koja u krajnjoj konzekvenci treba biti usmjerena na dekonstrukciju i mijenjanje postojećih odnosa moći. Treba priznati da takva stilistika postaje udaljena od lingvistike (barem od tradicionalno shvaćene lingvistike), a približava se političko-sociološkoj ili donekle filozofskoj misli. Uostalom, kritička lingvistika i nastala je na izvorima Habermasovih teorija, Bahtinovih, Foucaultovih, Derridaovih radova. Međutim, same tehnike interpretacije političkoga ili svakoga diskursa dominacije, pa i svakoga specijalnoga ili javnoga diskursa (npr. često je akademski diskurs predmet kritike u ovome smislu), potpuno su primjenjive i adaptibilne na suvremenu stilistiku diskursa kakvoj, vjerujem, treba težiti. Modificirana kritička diskursna stilistika, koja bi bila rasterećena pretjerane angažiranosti i isključivosti, mogla bi biti shvaćena kao najpotpuniji reprezent diskursne stilistike jer može uključiti i druge pristupe (pragmatički, konverzacijski, intertekstualni, i slično).

Feministička stilistika postavlja niz zanimljivih pitanja, konstantno insistira na svojoj angažiranosti, a pri tome je izuzetno dobro teorijski utemeljena u kritičkoj stilistici, ponekad je i prevazilazeći (v. npr. odličan model teksta kod S. Mills - ona ga naziva feminističkim, ali takav je model primjenjiv u svakoj diskursnoj stilistici). Kritički promišljajući rezultate i metode tradicionalne (ne-diskursne) stilistike, D. Burton (1996) postavlja pitanje: Što dalje? Što ćete učiniti nakon što ste prebrojali jezična sredstva, pokazali kohezivne elemente, ispitali efekte različitih stilskih postupaka? Tako se pokazuje još nešto: feminističke stilističarke vješto se koriste jezikom, poznaju jezično-stilske mogućnosti jezika, poznaju retoričko-stilističke argumentativno-persuasivne strategije, što ponovno svjedoči o tome koliko je jezik moćno sredstvo u borbi registara i diskursa, u borbi za osvajanje moći, dominantne pozicije. Na taj način njihovi teorijski radovi po *svome* stilu mogu poslužiti kao vrijedna ilustracija njihovih polazišta i tvrdnji⁵.

Da je feministička stilistika po mnogo čemu segment kritičke stilistike, vidi se i po inzistiranju na suodnosu teksta - adresata - *pozicije čitatelja/ čitateljice*: neki

⁵ I ovdje se pokazuje koliko za diskursnu stilistiku neiscrpno vrelo - i još uvijek veoma malo istraženo - predstavljaju znanstveni tekstovi posvećeni samoj stilistici.

diskursi usmjereni su na muško čitanje; oni su upućeni muškom čitatelju / recipijentu, tako da se čitateljice / recipijentice osjećaju isključenima i *tuđima* u tome diskursu. S. Mills stoga poziva na dekonstrukciju takvoga diskursa, odnosno na otpor, koji konačno može promijeniti diskurse i njihovo pozicioniranje recipijenata (Mills 1995). I unutar feminističke stilistike dolaze kritike na simplifikacije u strogim binarnim podjelama muško/žensko, opresivno/potčinjeno jer se o ženskom stilu i ženskim diskursima ponekad govori redukcionistički, svodeći svu složenost i višeslojnost ženskih sociokognitivnih, kulturnih i ostalih shema na jedinstveno rodno određenje, koje se nužno čita kao potčinjeno, bez uzimanja u obzir različitih kultura, društava, osobnih iskustava. Posebno se ta kritika odnosi i na termin "žene trećega svijeta" jer on implicira sniženu markiranost (implicira i zaostalost, odsustvo progresivnosti, neobrazovanot, i sl.) - dakle, jednu poziciju moći zamjenjuje samo druga ideološka opresija, pokušaj svođenja Drugoga / Druge na jedan jedini kriterij i jednodimenzionalni aspekt (Herman 1995: 275-276).

Kako se zapravo svi ovdje prikazani modeli uklapaju u diskursne studije? De Beaugrande (1997: 59-60) naglašava da diskursna analiza nema za cilj samo opis diskurzivnih praksi već njihovo *transformiranje u progresivnije prakse*, pri čemu se to ostvaruje pomoću konkurentnih transdisciplinarnih programa u četiri sfere: kulturnoj, socijalnoj, kognitivnoj i lingvističkoj. Lingvistički program pri tome razvijao bi strategije za upotrebu jezičnih resursa na progresivan način, te je u tom smislu i posebno značajan jer direktno utječe na sva tri ostala programa (de Beaugrande 1997: 60). Diskursne studije, kao što je već rečeno, uključuju i socijalnu semiotiku, koja je zanimljiva baza za kritičko istraživanje diskursa, i to ne samo verbalnih nego posebno i vizualnih. Diskursna stilistika tako bi sa svojih novih pozicija mogla biti primjenjiva i na proučavanje multimedijalnih diskursa - npr. reklama, koje su prava riznica elemenata vrijednih pažnje stilističara. Uostalom, Fairclough i Wodak (1997: 259) pokazuju kako je jezik u naše vrijeme postao važniji u nizu socijalnih procesa, njegova ekonomska važnost je zapanjujuća, tako da u mnogim uslužnim djelatnostima jezik poprima ključnu ulogu: njegove persuasivne strategije stalno se razvijaju. U retoričke strategije pri tome spada i *odsustvo govora*: za interpretaciju nije samo važno ono što je rečeno/ napisano već i ono što je odsutno iz jezika, prešućeno⁶. Istovremeno, ne treba zaboraviti ni stalno obraćanje problemu intertekstualnosti, koja se pokazuje jednim od bazičnih pojmova diskursne stilistike.

⁶ Kao ilustraciju mogu navesti stilističku interpretaciju balade *Hasanaginica*, odnosno govora glavne junakinje sa ovoga aspekta - v. M. Katnić-Bakaršić (2002), *O jeziku koji (de)konstruira rod*, dostupno na adresi: "<http://www.ifbosna.org.ba/bosanski/dokumenti/rodna/196/1.html>". Potaknuta interpretacijom N. Moranjak-Bamburač (2003), prema kojoj *Hasanaginica* - nema imena, stilistički sam, kombinirajući performativnu i kritičku diskurs analizu, ukazala na specifične implikacije činjenice da je ova junakinja, možda najznačajnija u svekolikoj bošnjačkoj književnosti za kulturni identitet žene, označena odsustvom imena (tj. posredno, imenom muževljevim) i - odsustvom govora, odnosno govorom totalne ne-moći. Retoričke strategije u tom slučaju sjajan su pokazatelj stilogenosti izostavljanja. Tako se može promatrati i stilistički interpretirati ono što je izostavljeno u reklamama, političkim govorima, novinskim izvješćima, ali i u privatnoj sferi komunikacije (Gill, Whedbee 1997: 169).

Stilistika diskursa i u tome se kontekstu bez sumnje smatrati dijelom diskursnih studija: ostaju ipak otvorenima neka pitanja o njezinom predmetu i dosezima. Ponekad se naime čini da diskursna stilistika preuzima na sebe i zadatke koji su predmetom proučavanja drugih društvenih disciplina - sociologije, filozofije, semiotike, kulturalnih studija..., pri čemu se u njima ponekad i rastvara do neprepoznavanja. Činjenica jeste da stilistika danas nije jedinstvena disciplina jedinstvene metodologije, već je bitno interdisciplinarna, ponekad postajući vezivni model koji povezuje različite aspekte diskursnih studija. Koliko joj pri tome prijati opasnost od gubitka omeđenosti, neophodne za autonoman status, odnosno od gubljenja vlastite metodologije i svojevrsnoga rastvaranja u drugim disciplinama, ostaje da se vidi.

Možda bi se mogli naznačiti bar neki postulati diskursne stilistike, koji bi se uspješno mogli integrirati u sve njezine aspekte. Ti postulati donekle su eklektični, ali se čine opravdanimi u pokušaju konstituiranja metoda ove discipline:

a) Diskursna stilistika uvijek je kontekstualizirana; ona uzima u obzir lingvistički i ekstralingvistički kontekst - situativni, socijalno-kognitivni, kulturni...;

b) Ona je uvijek interdisciplinarna jer samo tako može dati relevantne rezultate;

c) Svaki diskurs samo je dio mreže diskursa koji mu prethode ili ga okružuju, te je tako intertekstualnost, odnosno "interdiskurzivnost", uvijek bitna polazišna tačka u ovoj stilistici;

c) Ona je dio diskursnih studija;

d) Predmet proučavanja jesu svi diskursni tipovi, svaka sfera upotrebe diskursa, usmena i pismena (nipošto ne samo literarni diskurs!);

e) Diskursna stilistika nije samo deskriptivna, ona je eksplanatorna i interpretativna;

f) Najbolji rezultati postižu se kombinacijom više modela: u zavisnosti od tipa teksta, odnosno diskursa koji se promatra i u zavisnosti od pozicije interpretatora/ice, te u stalnom dinamičkom suodnosu sa pozicijom autora, takve kombinacije modela omogućit će uvijek pogled iz više aspekata, iz višestruke perspektive. Pri tome, naravno, ne govorim o nasilnom spajanju modela, niti o nasilnom pokušaju dokidanja njihovih razlika, već o tome da vjerujem kako svaki tekst može biti stilistički interpretiran na više načina - ponavljam, eklekticism, kao i spajanje na prvi pogled nespojivoga, rušenje tabuiziranih granica među disciplinama i pristupima, danas predstavljaju odliku poststrukturalne stilistike. Štaviše, smatram da u analizi konkretnih tekstova korisno mogu poslužiti i tehnike strukturalne stilistike.

Svjesna vlastite subjektivne pozicije, u koju unosim svoje sociokognitivne i kulturne sheme i presupozicije, ne pretendiram na apsolutnu vrijednost takvoga modela. Diskursna stilistika i jeste otvorena u toj mjeri da ne može imati jedan jedini metod. Nema nikakve sumnje da je stilistika nakon svoga relativno dugoga lutanja

tek kao diskursna stilistika (u svim svojim varijacijama) omogućila prevazilaženje ograničenja strukturalizma, pokazujući kako joj interpretativni i eksplanativni aspekt u dinamičkom kretanju socio-kognitivnoga, ideološkoga, ekonomskoga i kulturnoga konteksta, daje neslućene mogućnosti i poticaje. Pri tome ona nadilazi okvire isključivo lingvističke discipline i nužno je krosdisciplinarno usmjerena na proučavanje svih tipova diskursa.

Na kraju, priča o diskursnoj stilistici nije ovim tekstom do kraja ispričana; njezine narativne niti nisu do kraja ni naznačene, niti se dalji razvoj priče može sa apsolutnom sigurnošću predvidjeti ili pak izabrati jedan jedini kraj po vlastitoj želji: upravo ta otvorenost i jeste znak da diskursna stilistika nije još ni približno iscrpila svoje modele. Stil i diskurs u današnjem su trenutku nerazdruživo povezani: rezultati te povezanosti tek će se pokazati.

LITERATURA

- Birch, D. (1991) *The Language of Drama*. London: Macmillan.
- Beaugrande, R., de (1997) *The Story of Discourse Analysis*. In: *Discourse as Structure and Process*. (Discourse Studies. A Multidisciplinary Introduction. Volume 1.) London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage. Pp. 35-62.
- Butler, J. (1990) *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.
- Carter, R., Simpson, P. (1989) *Language, Discourse and Literature: An Introduction to Discourse Stylistics*. London: Unwin Hyman.
- Fairclough, N. (1995) *Critical Discourse Analysis: the Critical Study of Language*. London, New York: Longman.
- Fairclough, N., Wodak R. (1997) *Critical Discourse Analysis*. In: Van Dijk, T.A. (ed.) *Discourse as Social Interaction*. Volume 2. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage. Pp. 258-284.
- Foucault, M. (1972) *The Archeology of Knowledge and the Discourse on Language*. New York: Pantheon.
- Freeman, D.C. (1996) 'According to my bond': King Lear and re-cognition. In: Weber, J. J. (ed.) *The Stylistics Reader. From Roman Jakobson to the Present*. London, New York, Sydney, Auckland: Arnold. Pp. 280-298.
- Freeman, M. (2003) Dostupno na adresi: "<http://www.pala.ac.uk/member/CogPoetMinutes.htm>".
- Gill, A.M., Whedbee, K. (1997) *Rhetoric*. In: *Discourse as Structure and Process*. (Discourse Studies. A Multidisciplinary Introduction. Volume 1.) London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage. Pp. 157-184.
- Harvey, K., Shalom, C. (eds.) (1997) *Language and Desire. Encoding sex, romance and intimacy*. London, New York: Routledge.

- Herman, V. (1995) *Dramatic Discourse. Dialogue as Interaction in Plays*. London: Routledge.
- Jaworski, A., Coupland, N. (1999) Introduction: Perspectives on Discourse Analysis. In: Jaworski, Coupland. (Eds.) *The Discourse Reader*. London, New York: Routledge. Pp. 1-44.
- Katnić-Bakaršić, M. (2001) *Stilistika*. Sarajevo: Ljiljan.
- Katnić-Bakaršić M. (2002) O jeziku koji (de)konstruira rod. Dostupno na internet-adresi: "<http://www.ifbosna.org.ba/bosanski/dokumenti/rodna/196/1.html>".
- Katnić-Bakaršić, M. (2003) *Stilistika dramskog diskursa*. Zenica: Vrijeme.
- Kovačević, M. (2002) Diskursnoteorijski i diskursnoanalitički okviri stilistike. U: *Važno je imati stila*. Zbornik. Ur. K. Bagić. Zagreb: Disput. Str. 117-128.
- Kovačević, M., Badurina, L. (2001) *Raslojavanje jezične stvarnosti*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- Leech, G. N., Short, M.H. (1981) *Style in Fiction*. London and New York: Longman.
- Mc Houll, A. (1994) Discourse. In: Asher, R.E. (ed.) *The Encyclopedia of Language and Linguistics*. Vol. 2. Oxford, New York, Seoul, Tokio. Pp. 940-949.
- Mills, S. (1995) *Feminist Stylistics*. London and New York: Routledge.
- Moranjak-Bamburać, N. (2002) Skandal prepoznavanja. Sarajevo, *Život*, 2002, god. L, br. 1-2, str. 116-124.
- Pratt, M.L. (1996) Ideology and speech-act theory. In: Weber, J. J. (ed.) *The Stylistics Reader. From Roman Jakobson to the Present*. London, New York, Dydneý, Auckland: Arnold. Pp. 181-196.
- van Dijk, T.A. (ed.) (1997) *Discourse as Structure and Process*. (Discourse Studies. A Multidisciplinary Introduction. Volume 1.) London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- van Dijk, T.A. (ed.) (1997a) *Discourse as Social Interaction*. Volume 2. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- Weber, J.J. (1998) Three Models of Power in David Mamet's *Oleanna*. In: Culperer, Short, Verdonk. (Eds.) *Exploring the Language of Drama. From Text to Context*. London, New York: Routledge. Pp. 112-127.
- Weber, J.J. (1992) *Critical Analysis of Fiction: Essays in Discourse Stylistics*. Amsterdam - Atlanta: Rodopi.
- Weber, J. J. (ed.) (1996) *The Stylistics Reader. From Roman Jakobson to the Present*. London, New York, Dydneý, Auckland: Arnold.

SUMMARY

Marina Katnić-Bakaršić

DISCOURSE STYLISTICS AS CONTEXTUALIZED STYLISTICS

The focus of the paper is on discourse stylistics, viewed as contextualized discipline. Context includes various factors (sociohistorical, cognitive, cultural and intertextual). The paper investigates the most important approaches to discourse stylistics: pragmatic stylistics, discourse and/ or conversational analysis, cognitive stylistics, critical stylistics, feminists stylistics. In discourse stylistics analysis is always combined with interpretation, and description is followed by explanation and critique.

Key words: discourse stylistics, discourse studies, conversational and discourse analysis, cognitive, pragmatic, critical, feminist stylistics